

Eurocrisis vraagt om nieuwe democratiseringsagenda

speech Judith Sargentini bij Montesquieu/Trouw-debat, 21 november 2011

Een muntunie zonder politieke unie is een wankel bouwwerk.

Daarom weigerde GroenLinks in de jaren negentig van de vorige eeuw in te stemmen met de invoering van de eenheidsmunt.

De huidige eurocrisis bevestigt ons gelijk, maar dat is geen reden voor leedvermaak.

Integendeel, het doet pijn om te zien hoe de Europese politiek machteloos staat tegenover de paniek en de speculatiedrift op de financiële markten.

Ik houd hart mijn hart vast voor een mislukking van de euro en de daaropvolgende verbrokkeling van de interne markt.

Dat zou een economische crisis zonder weerga veroorzaken, die miljoenen inwoners van de eurozone van hun baan berooft en allen fors armer maakt.

De Europese Unie zou voor jaren vleugellam zijn.

Nu al zie ik met leedwezen dat grote uitdagingen als de klimaatcrisis en de Arabische Lente van de Europese agenda afglijden, omdat alle politieke energie opgaat aan het bestrijden van de eurocrisis.

Die crisis is niet alleen een schulden crisis, maar vooral een politieke crisis en een bankencrisis.

Daarover gaat het eerste deel van mijn betoog.

De eurocrisis is ook een crisis van de democratie, zoals de toenemende macht van technocraten illustreert.

De democratische speelruimte die op nationaal niveau verdwijnt moet op Europees niveau worden teruggewonnen, zo is mijn stelling.

Daarvoor zal ik in het tweede deel van mijn betoog een aantal voorstellen doen.

Politieke crisis

De gemiddelde staatsschuld in de eurozone is lager dan de Amerikaanse, Britse of Japanse staatsschuld.

Toch richt het wantrouwen en de speculatiedrift van de financiële markten zich vooral tegen de eurozone.

De eurocrisis is bovenal een politieke crisis.

Het ontbreekt aan vertrouwen dat de eurolanden samen de verantwoordelijkheid nemen voor het wegwerken van hun schulden en het draaiende houden van hun economie.

Kunnen 17 regeringen en 17 parlementen hun deelbelangen overstijgen om de gezamenlijke munt te redden?

En durft de Europese Centrale Bank, onafhankelijk als zij is, uit haar keurslijf te breken om te doen wat nodig is?

Dat is waar de markten steeds sterker aan twijfelen.

Er zijn stappen gezet, maar die waren te klein en kwamen steeds te laat.

Griekenland is maar 2% van de economie van de eurozone.

Toch hebben de leiders van de eurolanden de Griekse brand niet kunnen beteugelen.

De vonken zijn nu overslagen naar Italië, Spanje, Frankrijk, België enzovoort, en ook naar de banken.

Terwijl we nog maar enkele dagen of weken hebben om de euro te redden, weten de nationale regeringen hun patstelling maar niet te doorbreken.

De Duitse regering is fel gekant tegen een grotere rol voor de Europese Centrale Bank bij de crisisbestrijding – net als de ECB zelf.

Merkel hamert op snelle bezuinigingen en hervormingen in de zwakkere eurolanden.

De regeringen van die landen zien hun inspanningen echter te niet gedaan door de oplopende rente op hun schulden.

Want de markten zijn in de greep van een zelfbevestigende paniek.

Daardoor worden landen die op zich solvabel zijn, zoals Italië en Spanje, alsnog richting bankroet gedreven.

Deze landen smeken dan ook om resoluter optreden van de ECB.

In tijden van paniek moet de ECB ruimhartig liquiditeitssteun verschaffen aan solvabele landen - zoals ook banken die krijgen.

In economentaal: de ECB moet de rol van *lender of last resort* gaan spelen.

Het ontbreken van zo'n uitlener in laatste instantie is een 'ernstige ontwerpfout' van de muntunie, zo stelt het Centraal Planbureau terecht in zijn recente boek over de eurocrisis.

Er resteren nog een aantal opties.

De ECB kan een renteplafond instellen voor de landen waarvan het nu mondjesmaat obligatie opkoopt.

Zij kan liquiditeit te verschaffen aan het euro-noodfonds, waardoor dat fonds eindelijk de *big bazooka* wordt die nu ontbreekt.

Of de ECB kan het IMF van geld voorzien voor een forse steunfaciliteit voor eurolanden.

Linksom of rechtsom, om de eurobrand te beteugelen is heel snel heel veel bluskracht nodig.

Dan schrik je speculanten af en stel je beleggers gerust.

Dan bescherm je belastingbetalers, want wanneer gaan die het schip in?

Als het bluswater opraakt terwijl de brand nog voortwoedt.

Bankencrisis

Het publieke draagvlak voor de redding van de euro zou groter zijn als Nederlandse politici - Rutte en de De Jager voorop - niet steeds zouden spreken over een schuldencrisis van Zuid-Europese landen.

Het is vooral een bankencrisis, zo stelt ook het Centraal Planbureau.

Het begon met een bankencrisis in de Verenigde Staten.

Door de reddingsoperaties voor banken sloegen de overheidsfinanciën uit het lood.

Ook voor de Zuid-Europese schulden dragen banken verantwoordelijkheid.

Onze Noord-Europese banken hebben ons spaaroverschot doorgesluisd naar Zuid-Europese overheden, banken en bedrijven.

Gelokt door aantrekkelijke rendementen hebben zij te weinig acht geslagen op de risico's, de zeepbellen en het onproductieve karakter van veel investeringen.

Nu banken moeten afboeken op deze vorderingen, zijn het opnieuw overheden die bij moeten springen.

Daaruit moeten we lessen trekken.

De liberalisering van financiële markten is doorgeschoten.

De onzichtbare hand van de markt, waarvan neoliberalen zoveel heil verwachtten, blijkt vaak mis te tasten.

En houdt vervolgens het handje op bij de overheid.

Nieuwe, grensoverschrijdende regels zijn nodig voor de financiële sector.

Er is al een begin gemaakt: hogere kapitaalbuffers voor banken, meer transparantie rondom derivaten, een verbod op ongedekte *credit default swaps*, nieuwe Europese toezichthouders.

Maar er moet ook nog veel gebeuren: een scheiding van nuts- en zakenbanken, een heffing op financiële transacties, een Europees bankenreddingsfonds – te vullen door de sector zelf.

En ook: *sterkere* Europese toezichthouders, want ze liggen nu nog aan de ketting van nationale toezichthouders.

Onze Europese economieën zijn op alle mogelijk manieren met elkaar vervlochten.

Nationale of quasi-Europese oplossingen schieten tekort.

We zullen echt meer soevereiniteit moeten delen in Europa.

En niet alleen als het gaat om banktoezicht.

Crisis van de democratie

Dat brengt mij bij de derde crisis, die van de democratie.

Die crisis heeft veel facetten, meer dan ik hier kan behandelen.

Het is te simpel om te stellen dat Europa de nationale democratie uitholt.

Neem Berlusconi.

De zakenman-politicus die zijn mediamacht misbruikte om herkozen te worden.

Die meer deed om uit handen van justitie te blijven dan om het land te redden.

There is something rotten in the state of Italy als de keizer bunga bunga speelt terwijl Rome brandt.

Zonder de druk van financiële markten en van Europese collega's zou Berlusconi wellicht nog premier zijn.

Maar een vitale democratie zou Italië ook dan niet geweest zijn.

De democratische legitimatie van de Europese bemoeienis met Italië vormt wel een probleem.

Toen de rente op Italiaanse staatsobligaties in augustus snel steeg moest de Europese Centrale Bank ingrijpen, tegen wil en dank.

Bankpresident Trichet en zijn opvolger, Draghi, stuurden een brief aan Berlusconi met gedetailleerde instructies voor bezuinigingen en hervormingen.

Daarmee werd het Italiaanse begrotingsbeleid gedicteerd door bankbestuurders op wie geen democratische controle is.

Door technocraten zo u wilt.

Wanneer Europa genoodzaakt is om zo diep in te grijpen in de nationale politiek, dan zou je willen dat het door democratisch gecontroleerde bestuurders gebeurt.

Door de Europese Commissie bijvoorbeeld, die verantwoording aflegt aan het Europees Parlement.

Maar Barroso had noch de machtsmiddelen, noch de financiële middelen, om Berlusconi de les te lezen.

Dat moeten we in de toekomst beter regelen, als we zowel de euro als de democratie willen veiligstellen.

De eurocrisis heeft zowel in Griekenland als in Italië regeringen van technocraten aan de macht gebracht.

Met steun van het parlement, dat wel.

En met goodwill onder de burgers, die de euro niet willen inruilen voor de drachme of de lire.

De Griekse regering telt wel degelijk politici, en in Italië was dat ook zo geweest als de grote partijen elkaars ministerskandidaten niet hadden gevetood.

Maar toch, ook hier hebben de financiële markten en Europese instellingen een grote rol gespeeld bij de selectie van respectievelijk Papademos en Monti als premiers.

En het gevaar met die technocraten is dat zij doen alsof er maar één methode is om het land weer gezond te maken.

Terwijl het nog altijd om politieke keuzes gaat.

Ook al staat de noodzaak om te bezuinigen en te hervormen buiten kijf, dan nog maakt het een groot verschil of je de allerarmsten op droog brood zet of de vermogende burgers zwaarder belast.

Of je alleen bezuinigt, of ook nog investeert.

Kortom, ook technocraten zullen politiek moeten gaan bedrijven om steun te krijgen voor hun plannen.

En Europa moet beseffen dat daar tijd voor nodig is.

Dat is een extra reden om de zwakkere eurolanden te beschermen tegen de paniek op de financiële markten.

Daar hebben we, zoals gezegd, het blusvermogen van de ECB voor nodig.

Bankpresident Draghi had de brief aan Berlusconi liever niet geschreven, afgelopen zomer.

Hij wil zelf niet in een politieke rol gedrukt worden.

Laat ie dan Monti wat tijd geven om het politieke debat aan te gaan met zijn parlement en zijn burgers.

Conventie

De keerzijde van de solidariteit die we nodig hebben in de eurozone is discipline.

Niet de Europese Centrale Bank moet die zekerstellen, maar de Europese Commissie.

Daartoe heeft de Commissie meer doorzettingsmacht nodig.

Bij het afdwingen van begrotingsdiscipline, maar ook bij de aanpak van economische onevenwichtigheden die de eurozone bedreigen.

Tot deze onevenwichtigheden behoort niet alleen het gebrek aan concurrentiekracht van zuidelijke eurolanden, maar ook het forse handelsoverschot van Nederland, om maar niet te spreken van onze hoge private schulden ten gevolge van de hypotheekrenteaftrek.

Grottere Europese bemoeienis met de economische politiek van alle eurolanden is onvermijdelijk, als we de euro willen behouden.

Er gaan steeds meer stemmen op voor het openbreken van het Verdrag van Lissabon, om de muntunie te voorzien van een steviger fundament.

Herman van Rompuy, de voorzitter van Europese Raad van regeringsleiders, komt in december met eerste voorstellen voor een verdragwijziging.

De Europese regeringsleiders zullen deze wijziging beperkt willen houden tot begrotingsdiscipline en economische convergentie.

Maar de tijd dat regeringen zo'n verdragwijziging onderling konden bedisselen is voorbij.

Volksvertegenwoordigers willen mee-onderhandelen.

In het Verdrag van Lissabon hebben we immers vastgelegd dat majeure verdragwijzigingen voortaan worden voorbereid door een Conventie.

Een forum van regeringsvertegenwoordigers, Europese en nationale parlementariërs, die in het openbaar onderhandelen over nieuwe verdragsteksten.

Dat is wel zo democratisch.

Een breed forum betekent een brede agenda.

En wat GroenLinks betreft ook een democratiseringsagenda.

Want de democratische speelruimte die op nationaal niveau verdwijnt, kan en moet op Europees niveau worden teruggewonnen.

Hoe zou die democratiseringsagenda eruit kunnen zien?

Ik noem drie punten.

1.

Invoering van grensoverschrijdende kieslijsten bij de Europese verkiezingen

Burgers kunnen dan twee stemmen uitbrengen: één op een nationale partij, zoals GroenLinks, en één op een Europese partij, zoals de Europese Groenen.

Er zijn immers mensen die op Daniel Cohn-Bendit willen stemmen, of op Guy Verhofstadt.

Maar belangrijker is dat de Europese partijen hun kandidaat voor het Commissievoorzitterschap aan alle Europese kiezers kunnen presenteren.

De lijsttrekker van de partij die Europawijd de meeste stemmen verzamelt, heeft dan een sterke claim om Barroso op te volgen.

En om de baan van Van Rompuy, het voorzitten van de regeringsleiders, ook meteen maar in te pikken.

Want de voorzitters van Europa, Barroso en Van Rompuy, rijden elkaar nu regelmatig in de wielen.

"Stem op mij en u krijgt twee presidenten voor de prijs van één."

Dat lijkt me een sterke verkiezingsbelofte, die een voldongen feit kan scheppen voor de Europese regeringsleiders.

Zo krijgt de Unie een krachtige president met een kiezersmandaat.

De Commissie zal soms een beul zijn, die nationale stokpaardjes afslacht.

Laat het dan een beul zijn die we zelf gekozen hebben.

2.

Individuele verantwoordelijkheid van eurocommissarissen tegenover het Europees Parlement

Het Europees Parlement heeft formeel niet het recht om afzonderlijke eurocommissarissen weg te sturen.

Het kan alleen de hele Europese Commissie tot aftreden dwingen, zoals in 1999 gebeurd is.

Individuele politieke verantwoordelijkheid maakt het makkelijker voor het parlement om falende commissarissen weg te sturen.

De spannendste debatten, zo zien we in de Tweede Kamer, zijn die waarbij de stoel van een minister wankelt.

Zulk drama heeft ook het Europarlement nodig, om zijn kiezers beter te bereiken.

Individuele verantwoordelijkheid is ook een logische aanvulling op de individuele beslismacht die de eurocommissaris voor Economische en Monetaire Zaken, Olli Rehn, onlangs heeft gekregen van Barroso.

Rehn mag op eigen gezag waarschuwingen en sancties opleggen aan begrotingszondaars.

Dat is een stap in de richting van de supercommissaris voor begrotingsdiscipline die de Nederlandse regering bepleit.

Een machtige positie.

Een politieke positie ook.

Want begrotingsregels moeten worden gehandhaafd tegen de achtergrond van een wisselvallige conjunctuur.

Het gaat niet om een technocratenbaan, maar om politieke keuzes.

Die vragen om verantwoording en controle.

3.

Striktere controle op de naleving van grondrechten.

Landen die kandidaat zijn voor het EU-lidmaatschap toetsen we steeds strenger op de kwaliteit van hun democratie en hun rechtsstaat.

Maar de tekortkomingen van lidstaten worden te vaak door de vingers gezien.

Dat wreekt zich, ook in de eurocrisis.

Zie Griekenland, waar corruptie en belastingontduiking het zo moeilijk maken om de begroting sluitend te krijgen.

Zie ook Italië, waar de mediamacht van Berlusconi de democratie jarenlang verstikte.

Ik zou graag zien dat de Unie het toezicht op de grondrechten aanscherpt, in samenwerking met de Raad van Europa.

Het EU-grondrechtenhandvest, dat hebben we niet voor niets.

Een supercommissaris voor grondrechten, is die niet even nodig als een supercommissaris voor begrotingsdiscipline?

Onderling vertrouwen in Europa kun je niet afroepen.

Dat moet georganiseerd worden.

En daarvoor is meer nodig dan een sluitende boekhouding.

Gelouterd Europa

Het is nog steeds mogelijk dat de eurocrisis een sterker Europa oplevert, als onze leiders doortastende besluiten nemen.

Een gelouterd Europa, dat strenger let op de naleving van afspraken.

Een Europa dat, dankzij hervormingen van de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid, de talenten van haar beroepsbevolking beter benut.

Een Europa met meer concurrentievermogen en innovatiekracht, dat niet bang hoeft te zijn voor opkomende grootmachten.

Een Europa dat opnieuw de leiding neemt in de strijd tegen klimaatverandering, alleen al omdat het koploper wil zijn in groene technologie.

Een Europa dat zich durft open te stellen voor producten en arbeidskrachten uit de buurlanden, omdat het steunen van de Arabische Lente een unieke kans biedt op democratisering van onze buurlanden – en daarmee ook op veiligheid aan onze buitengrenzen.

Een Europa dat haar model van economische vervlechting en bovennationale besluitvorming, dat ons meer dan zestig jaar vrede heeft gebracht, zelfbewust uitdraagt in de wereld.

Een Europa met een euro die, juist omdat hij bescherming biedt tegen de grillen van financiële markten, de ruimte voor democratische politieke keuzes weer vergroot, zowel in Brussel als in de nationale hoofdsteden.